

Osrednja tema: PRAVICE OGROŽENIH IN ZAVAROVANIH RASTLINSKIH IN ŽIVALSKIH VRST

Besedilo: Mateja Blažič in Ivana Leskovar Štamcar

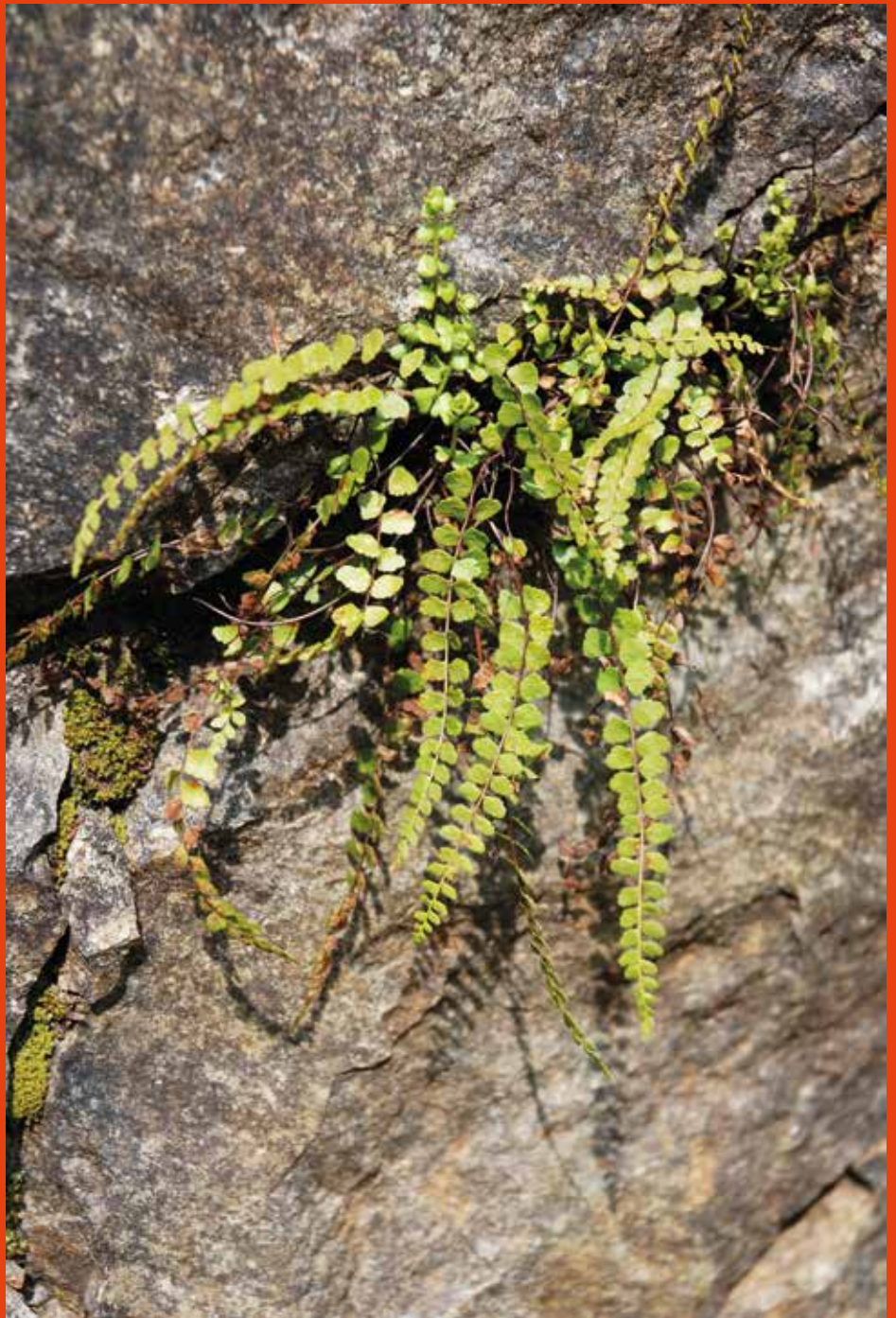
Pojem varstvo narave obsega varovanje rastlinskih in živalskih vrst, ekosistemov (habitatnih tipov) in naravnih znamenitosti. Z razvojem naravovarstvene stroke se je razširilo zavedanje, da varovanje posameznih vrst v mnogih primerih ne more biti učinkovito, če niso zavarovana tudi njihova življenjska okolja.

Člani terenskih bioloških društev se vsakodnevno srečujemo z zavarovanimi vrstami rastlin in živali. Ta srečanja se lahko odvijajo neposredno na terenu, mnogi od nas pa se kasneje za pisalno mizo srečamo še s kopico pravnih predpisov, ki urejajo status zavarovanih vrst.

Varstvo vrst na območju Slovenije sega v konec 19. in začetek 20. stoletja. Že leta 1870 je bila objavljena *Postava o varstvu ptičev, za poljedelstvo koristnih*, ki je vsebovala tudi krajši seznam »v dodatku A imenovanih škodljivih tičev, ki jih je o vsakem času pripuščeno loviti ali moriti«. Letos mineva natanko 120 let od zavarovanja planike (takrat še *Gnaphalium leontopodium*) na Goriškem. To je bila prva vrsta, ki je dobila status zavarovane rastlinske vrste na območju današnje Slovenije. Dve leti kasneje je bil poleg planike zavarovan še blagajev volčin, tokrat na Kranjskem (Zakon z dne 28. maja 1898, veljaven za vojvodino Kranjsko, o varstvu planik in kraljeve rože).

V Spomenici Odseka za varstvo prirode in prirodnih spomenikov, ki je prvi slovenski naravovarstveni program, je bilo leta 1920 predlagano, da se zavaruje 28 živalskih in 21 rastlinskih vrst. Leta 1921 je bila sprejeta *Naredba deželne vlade za Slovenijo o varstvu redkih ali za Slovenijo tipičnih in za znanstvo pomembnih živali in rastlin in o varstvu špilj*, naslednje leto pa še zakon z enako vsebino. Rastline, navedene v naredbi, »se ne smejo trgati, rvati, prodajati, ponujati v nakup in izvažati. Trgovsko ukoriščanje alpske flore je sploh prepovedano.«

Pomembna mejnika na tem področju sta *Zakon o varstvu narave* iz leta 1970

Pri nepravem sršaju (*Asplenium adulterinum*), ki je zavarovana vrsta, varujemo tudi habitat (oznaka H v Uredbi). Zaradi vezanosti na specifično kamninsko podlago (serpentinite) je pri nas izjemno redek. (foto: Peter Skoberne)

in na njegovi podlagi leta 1976 sprejet *Odlok o zavarovanju redkih ali ogroženih rastlinskih in živalskih vrst*. *Zakon o naravni in kulturni dediščini* iz leta 1981 je bil podlaga za leta 1993 sprejeto *Uredbo o zavarovanju ogroženih živalskih vrst*. S to

uredbo je bil seznam zavarovanih vrst v primerjavi s prejšnjimi zelo razširjen. Tako so bile prvič zakonsko zavarovane velike zveri in skoraj vse vrste ptičev. Velike zveri so pred tem še v drugi polovici 20. stoletja preganjali; za njihovo pobijanje

Kochov svišč (*Gentiana acaulis*) je primer atraktivne zavarovane vrste, ki je bila uvrščena na Uredbo zaradi neposrednega človekovega ogrožanja. Ustrezajo mu zakisana travišča. (foto: Peter Skoberne)

so bile razpisane celo denarne nagrade. »Odbor za pokončevanje volkov« je v letu 1958 za ubitega volka razpisal nagrado 35.000 dinarjev.

V devetdesetih letih je Slovenija ratificirala vse pomembnejše mednarodne konvencije s področja ohranjanja narave: *Konvencijo o močvirjih, kiso mednarodnega pomena, zlasti kot prebivališča močvirskih ptic* (Ramsarska konvencija), *Konvencijo o mednarodni trgovini z ogroženimi prosto živečimi živalskimi in rastlinskimi vrstami* (konvencija CITES), *Konvencijo o varstvu selitvenih vrst prosto živečih živali* (Bonnska konvencija), *Konvencijo o biološki raznovrstnosti* (CBD), *Konvencijo o varstvu prosto živečega evropskega rastlinstva in živalstva ter njunih naravnih življenjskih prostorov* (Bernska konvencija). Z vstopom Slovenije v Evropsko unijo (EU) leta 2004 sta bili sprejeti novi uredbi o varstvu rastlinskih in živalskih vrst, ki sta še vedno v veljavi.

Na seznamih *Uredbe o zavarovanih prosto živečih rastlinskih vrstah* (Uradni list RS, št. 46/2004, 110/04, 115/07, 36/09 in 15/14) – v nadaljevanju: *Uredba o zavarovanih rastlinah* – in *Uredbe o zavarovanih prosto živečih živalskih vrstah* (Uradni list RS, št. 46/04, 109/04, 84/05, 115/07, 32/08-odlUS, 96/08,

36/09, 102/11 in 15/14) – v nadaljevanju: *Uredba o zavarovanih živalih* – so uvrščene ogrožene in mednarodno varovane vrste. Ogrožene vrste so tiste, katerih številčnost ali območje razširjenosti se zmanjšuje. Strokovna osnova za opredelitev vrst, navedenih v obeh uredbah, je t. i. rdeči seznam. Glede na stopnjo ogroženosti so vse vrste razdeljene v 8 kategorij. Veljavni rdeči seznam je bil objavljen leta 2002 v *Pravilniku o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam* (Uradni list RS št.82/02 in 42/10). Mednarodno varovane vrste so vrste, določene v predpisih EU in mednarodnih sporazumih.

UREDBA O ZAVAROVANIH RASTLINAH

Uredba o zavarovanih rastlinah opredeljuje, katere vrste so zavarovane, predpiše varstveni režim ter določi spremljanje stanja in nadzor nad izvajanjem določb uredbe.

Sestavni del *Uredbe o zavarovanih rastlinah* je priloga, ki je razdeljena na dve poglavji. Prvo (A) predstavlja seznam zavarovanih rastlinskih vrst, ki so domorodne na območju Slovenije, drugo (B) pa seznam zavarovanih vrst v interesu EU, ki niso domorodne na območju Slovenije. Slovenija mora kot država članica EU zagotoviti ustrezno varstvo tudi za tiste ra-

stlinske vrste, ki sicer niso domorodne v naši državi, vendar so ogrožene v drugih državah članicah EU. Za te vrste *uredba* opredeljuje prepoved posedovanja in trgovanja z osebki, vzeti iz narave, ter določa, da postanejo predmet okoljske odgovornosti v primeru, če se pojavijo oz. razširijo na območju Slovenije brez človekovega posredovanja z naravnih območij razširjenosti.

V poglavju A priloge je navedenih 90 taksonov rastlin. Na seznamu so rastlinske vrste, ogrožene zaradi neposrednega človekovega delovanja, npr. trganja, ruvanja, izkopavanja ali prekomernega gospodarskega izkoriščanja. Večinoma so to posamezne vrste ali pa so zavarovani celotni rodovi (npr. *Sphagnum*, *Gladiolus*) oz. družine (npr. Orchidaceae). V primerjavi s prejšnjimi predpisi je sedaj med zavarovane vrste vključenih več na prvi pogled neopaznih vrst, ki so ogrožene bodisi zaradi redkega pojavljanja ali zaradi občutljivega življenjskega okolja.

Prepovedi

Zavarovane rastline je prepovedano zave-
stno uničevati, npr. trgati, rezati, ruvati, izkopavati, odvezemati iz narave ali poškodovati. Prepovedano je tudi ogrožati obstoj vrst iz poglavja A priloge na njihovem naravnem območju razširjenosti.

Rjavi medved (*Ursus arctos*) je ogrožena in zavarovana živalska vrsta. (foto: Miha Krofel)

Prepovedano je posedovanje vrst, navedenih v poglavjih A in B priloge. Prepovedani so tudi prodaja, zamenjava oz. ponujanje navedenih vrst v prodajo in zamenjavo.

Izjeme

Ne glede na prepovedi so dovoljeni opravljanje kmetijskih del v skladu s predpisi, ki urejajo dobro kmetijsko prakso, vzdrževanje gozdov vključno z gradnjo gozdnih prometnic, gradnja objektov v skladu z izdanim gradbenim dovoljenjem in dela v skladu s predpisi o varstvu kulturne dediščine. Pri košnji vrstno pestrih travnikov se pokosi tudi veliko zavarovanih rastlin, vendar z ustrezno košnjo pestrost ohranjamo. Težava se pojavi, če se kosi prezgodaj ali prevečkrat v sezoni, kar naj bi preprečevala dobra kmetijska praksa. Predpisi s področja kmetijstva in ohranjanja narave pa žal niso vedno

usklajeni.

Ne glede na prepovedi je pri zavarovanih vrstah za osebne namene iz narave dovoljeno odvzeti nadzemne dele (razen plodov oz. semen) vrst, ki so v poglavju A priloge označene z oznako »O«. V »prevodu« v vsakdanji jezik to pomeni, da lahko omenjene rastline nabiramo za šopke, vendar le za osebno rabo, ne za prodajo. Kako velik pa je »šopek za osebno rabo«? Po zgledu nekaterih drugih držav je tudi pri nas šopek definiran kot količina rastlin, ki jih lahko oseba drži med palcem in kazalcem.

Prepoved prodaje in zamenjave ne velja za vrste, ki so v poglavju A priloge označene z oznako »Oo«. V praksi to pomeni, da na tržnici še vedno lahko kupimo šopek zvončkov ali teloha.

Dovoljenja

Agencija Republike Slovenije za okolje (ARSO) lahko izjemoma dovoli odvzem zavarovanih rastlin iz narave, zbiranje, uničenje ali poškodovanje zavarovanih rastlin, navedenih v poglavju A priloge, če ni druge ustrezne možnosti in če to ne škoduje ohranitvi ugodnega stanja vrste na območju naravne razširjenosti.

Ob upoštevanju zgoraj navedenih pogojev lahko ARSO dovoljenje med drugim izda za (1) raziskave raziskovalcev ali raziskovalnih organizacij, vključno s herbarijskimi zbirkami in botaničnimi vrtovi, (2) izobraževanje, v primerih, ko učnega cilja ni mogoče doseči na drugačen način, in (3) obnovitev populacije rastlin, na primer doseljevanje in ponovno naseljevanje na območjih, kjer je populacija v upadanjju.

ARSO izda tudi dovoljenje za izkoriščanje rastlinskih vrst, označenih z oznako »C« v poglavju A priloge. To pomeni, da se te vrste v skladu s pridobljenim dovoljenjem lahko odvezajo iz narave in prodajajo oz. zamenjujejo v obsegu, ki ne ogroža ugodnega stanja določene vrste.

Dovoljenja izdaja ARSO na podlagi vloge. Za dovoljenje za odvzem iz narave ali za izkoriščanje rastlinskih vrst lahko zaprosi fizična ali pravna oseba. V postopku izdaje dovoljenja poda Zavod Republike Slovenije za varstvo narave (ZRSVN) strokovno mnenje, iz katerega je razvidno, da dovoljena ravnanja ne bodo poslabšala ugodnega stanja navedenih vrst. V uredbi je opredeljena vsebina vloge. Seznam izdanih dovoljenj trajno hrani ARSO.

UREDBA O ZAVAROVANIH ŽIVALIH

Uredba določa, katere živalske vrste so zavarovane, ter ureja pravila ravnanja z njimi, poseben varstveni režim, spremljanje stanja živalskih vrst in nadzor.

Zavarovane vrste so navedene v prilogi 1 uredbe, in sicer v poglavju A vrste, ki so domorodne na območju Slovenije, in v poglavju B vrste, ki niso domorodne na območju Slovenije. Zavarovane so tudi vse vrste hroščev in metuljev, ki v Sloveniji živijo nad gozdno mejo, in vse vrste jamskih hroščev.

V poglavju A priloge je med zavarovane sesalce uvrščenih 51 vrst, med drugimi velike zveri (volk, ris, rjavi medved), šakal, divja mačka, vidra, bober, veverica, vse vrste netopirjev ter kitov in delfinov. V poglavju A priloge so navedene tudi vse vrste ptičev, razen mestnega goloba in petih vrst, ki so uvrščene na seznam divjadi: siva vrana, šoja, sraka, raca mlakari-

Črtasti medvedek (*Euplagia quadripunctaria*), nočni metulj, ki je aktiven podnevi, je zavarovana živalska vrsta. (foto: Mateja Blažič)

ca in fazan. Zavarovanih je tudi več vrst plazilcev in rib ter vse vrste dvoživk. Med zavarovanimi nevretenčarji prevladujejo žuželke, med katerimi je največ hroščev, sledijo metulji in kačji pastirji.

Prepovedi

Za varstvo zavarovanih živalskih vrst je določen varstveni režim, s katerim so prepovedana naslednja ravnanja: zavestno poškodovanje, zastrupitev, usmrtitev, odvzem iz narave, lov, ujetje, vznemirjanje živali ali kakršnokoli spreminjanje strukture. Navedene prepovedi veljajo za živali zavarovanih vrst, navedenih v poglavju A priloge 1 uredbe, za živali zavarovanih vrst, navedenih v poglavju B priloge 1, ki se na območju Slovenije pojavljajo ali brez človekove pomoči razširjajo z naravnih območij razširjenosti, za vse vrste hroščev in metuljev, ki v Sloveniji živijo nad gozdno mejo, in za vse vrste jamskih hroščev. Z varstvenim režimom so urejeni tudi zadrževanje živali v ujetništvu, prodaja oz. kakršnakoli trgovina z živalmi ter ravnanje z mrtvimi sesalci in ptiči zavarovanih vrst.

Izjeme

Ne glede na z varstvenim režimom prepovedana ravnanja se lahko določena ravnanja izvedejo brez posebnega dovoljenja,

če zanje ni alternativnih tehničnih možnosti, vendar le do te mere, da je omogočeno dolgoročno preživetje domorodne živalske vrste. Takšna ravnanja so dela, ki se opravljajo v skladu s predpisi, ki urejajo dobro kmetijsko prakso, določena dela v gozdu, gradnja objektov v skladu z gradbeno zakonodajo in dela, ki se opravljajo v skladu s predpisi o varstvu kulturne dediščine. Za sekanje drevja in gradnjo gozdnih vlak v skladu z gozdnogospodarskim načrtom ni treba pridobiti dovoljenja po uredbi, čeprav se pri tem uniči posamezno gnezdo zavarovane vrste ptičev. Prav tako ni treba pridobiti dovoljenja za ujetje in začasen odvzem zavarovane živali iz narave z namenom pomagati živali v skladu z določbami predpisa o zatočišču. Izobraževalne in raziskovalne organizacije lahko brez dovoljenja odvzamejo iz narave do 10 živih živali določenih zavarovanih vrst, razen sesalcev in ptičev, za izobraževanje in raziskovanje. Žive in nepoškodovane živali je treba vrniti na mesto odvzema najkasneje v treh mesecih.

Dovoljenja

V posebnih primerih ARSO lahko izjemo izda dovoljenje za poseg v populacijo zavarovanih živalskih vrst in njihovih struktur, in sicer kadar ni nobene druge možnosti in poseg ne škoduje ohranitvi

ugodnega stanja populacije zavarovane vrste. Ob upoštevanju prej naštetih pogojev se dovoljenje izda zaradi koristi varstva živalskih in rastlinskih vrst in ohranjanja habitatnih tipov, preprečitve resne škode, zagotavljanja zdravja in varnosti ljudi, doseljevanja in naseljevanja živali, raziskovanja ali selektivnega odvzema živali iz narave z namenom uravnavanja velikosti populacije z okoljem. Z izdajo pravilnika lahko tudi minister, pristojen za ohranjanje narave, dovoli selektivni odvzem iz narave zavarovanih vrst sesalcev za uravnavanje velikosti populacije z okoljem. Dovoljenje in pravilnik se izdeta na podlagi strokovnega mnenja ZRSVN in v primeru velikih zveri tudi Zavoda za gozdove Slovenije.

Zadrževanje zavarovane živali, odvzete iz narave, v ujetništvu je mogoče le v primeru, da je bila žival odvzeta iz narave zaradi pomoči poškodovani živali v skladu s predpisom o zatočišču in če takšna žival po zdravljenju ni pridobila sposobnosti življenja v naravi. ARSO je v zadnjih 10 letih izdal povprečno dve dovoljenji na leto za zadrževanje zavarovanih živali v ujetništvu. Živali zavarovanih vrst ni dovoljeno prodajati, z izjemo rjavega medveda. Minister, pristojen za ohranjanje narave, vsako leto izda *Pravilnik o*

odvzemu osebkov vrste rjavega medveda iz narave, s katerim določi odvzem okoli 100 živali. Meso in kožuh takšnih medvedov je dovoljeno prodajati.

Pri prevzemu in posedovanju v naravi najdenih mrtvih živali iz skupine sesalcev in ptičev ima prednost Prirodoslovni muzej Slovenije. Če ta ne izrazi interesa za prevzem živali, jih lahko prevzamejo in posedujejo druge raziskovalne in izobraževalne organizacije. Za prevzem in posedovanje najdenih mrtvih velikih zveri pa imajo pred drugimi raziskovalnimi in izobraževalnimi organizacijami prednost upravljavci lovišč.

VARSTVO HABITATOV

Obe uredbi, tj. o zavarovanih živalih in o zavarovanih rastlinah, določata ukrepe varstva oz. ohranitve ugodnega stanja habitatov rastlinskih in živalskih ter sprejem strategij in akcijskih načrtov za

zagotavljanje ugodnega stanja ohranjenosti vrst. V *Uredbi o zavarovanih rastlinah* so te vrste v poglavju A priloge označene s »H«. V *Uredbi o zavarovanih živalih* so živali, katerih habitate varujemo, navedene v poglavju A priloge 2 in priloge 6. Strategije in akcijske načrte sprejme Vlada Republike Slovenije. Do sedaj sta bili sprejeti strategiji za zagotavljanje ugodnega stanja rjavega medveda (leta 2002) in volka (2009).

NADZOR

Nadzor nad upoštevanjem določb obeh uredb izvajajo inšpektorji, pristojni za ohranjanje narave, inšpektorji, pristojni za gozdove, inšpektorji, pristojni za divjad, inšpektorji, pristojni za ribištvo, in naravovarstveni nadzorniki. Kazni za kršitve so določene v *Zakonu o ohranjanju narave* in *Kazenskem zakoniku*. Za ravnanja v nasprotju z varstvenim režimom, določenim z navedenima uredbama, se

pravna oseba kaznuje z globo od 2.000 do 10.000 evrov, posameznik z globo od 100 do 300 evrov, samostojni podjetnik z globo od 1.000 do 4.000 evrov in odgovorna oseba pravne osebe z globo od 400 do 1.000 evrov. Za nezakonita ravnanja z zavarovanimi rastlinskimi in živalskimi vrstami *Kazenski zakonik* določa zaporno kazen do treh let. Za zadeve izrednega naravovarstvenega pomena pa je zagrožena kazen od šest mesecev do pet let.

Vprašanj, ki vsaj posredno zadevajo zavarovane rastlinske in živalske vrste, je še veliko – od tega, ali lahko vsak na svojem zemljišču zasuje mlako, do tega, zakaj se vsako leto manjša število vrstno bogatih ekstenzivnih travnikov, ki se spreminjajo v intenzivne. Tovrstna vprašanja zahtevajo kompleksen pogled na različne predpise (prostorske, kmetijske ...), zato nanja ni mogoče odgovoriti na kratko v okviru pregleda obeh uredb. ☼

POGOSTA VPRAŠANJA

Kaj varuje Uredba o živalih?

Zavarovane so žive in mrtve živali prosto živečih vrst v vseh razvojnih oblikah (jajca, vključno s praznimi jajci – lupinami –, ličinke, bube, mladiči, odrasle živali). Prav tako varstveni režim velja za mrtve živali ali izdelke iz živali ali njihovih delov. Zavarovane so tudi strukture (brlogi, gnezda, počivališča, ležišča). Zapisano velja za zavarovane vrste živali.

Ali so zavarovani vsi deli zavarovanih rastlin?

Zavarovani so vsi deli rastlin (tudi plodovi, semena, čebulice, korenike ...) in izdelki iz njih.

Kdo mora pridobiti dovoljenje?

Raziskovalec ali raziskovalna organizacija, ki bo v nameravani raziskavi uporabil/a rastline ali živali zavarovanih vrst, mora pred pričetkom dela na terenu pridobiti dovoljenje.

Kaj omogoča dovoljenje?

Dovoljenje določa, da lahko posameznik ali organizacija v določenem časovnem obdobju in na omejenem območju poseže v populacijo ene ali več zavarovanih rastlinskih ali živalskih vrst. Dovoljenje prične veljati 15. dan po vročitvi in velja do dne, ki je določen v odločbi.

Kako pridobiti dovoljenje?

Vlogo za dovoljenje se pošlje na naslov ARSO. Kaj vse mora vsebovati vloga, je določeno v obeh uredbah. Vlogo se lahko poda tudi na obrazcu, ki je dostopen na spletnem naslovu ARSO. ARSO na vlogo odgovori najkasneje v 60 dneh.

Zakaj je treba poročati o izvedenem dovoljenem posegu?

Na podlagi predpisov Evropske unije mora ARSO o izvedenih posegih na zavarovanih živalih pripraviti poročilo, in sicer za ptiče vsako leto, za ostale zavarovane vrste pa na dve leti. Iz poročil o posegih v populacije zavarovanih vrst se pridobi tudi

podatke, pomembne za pripravo strokovnih mnenj za različne posege v zavarovane rastlinske ali živalske vrste in njihove habitate.

Ali lahko učitelj v šolo prinese žabo oz. njen mrest?

Za namen izobraževanja se lahko brez dovoljenja iz narave odvzame hkrati največ deset žab in njihov mrest, če se živali najkasneje v treh mesecih vrne v naravo žive, zdrave in brez oznak. Ta splošna izjema ne velja za navadno česnovko in laško žabo, ki sta v rdečem seznamu označeni kot prizadeti vrsti (E).

Ali se lahko brez dovoljenja nabira zavarovane rastline za herbarij za osebno rabo?

Samo tiste vrste, ki so v prilogi (poglavje A) označene z oznako »O«, za ostale je treba pridobiti dovoljenje.

Komu prijaviti opažene kršitve?

Inšpekciji. Prijava se lahko posreduje tudi po elektronski pošti na naslove glavnih pisarn: gp.irsop@gov.si, irsko.mko@gov.si.

Kaj je rdeči seznam in kako se razlikuje od uredbe?

Rdeči seznam ogroženih vrst je seznam rastlinskih in živalskih vrst, razporejenih po kategorijah ogroženosti, in je osnova za določitev ukrepov varstva vrst, kot so opredeljeni v obeh uredbah. Varstveni režim v uredbah vsebuje prepovedi, izjeme in dovoljenja ter predvideva sankcije za kršitve, rdeči seznam pa konkretnega varstvenega režima ne vsebuje.